

УДК 339.132.2:631.53.01

ЧЕХОВ СЕРГІЙ,

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник,
директор дослідної станції ефіроолійних та малопоширених сільськогосподарських культур
Національної академії аграрних наук України, м. Запоріжжя

НАСІННЯ ОЛІЙНИХ КУЛЬТУР ЯК ОБ'ЄКТ НА АГРАРНОМУ РИНКУ

У статті розглянуто та проаналізовано об'єкт ринку насіння олійних культур, яким є сорт та гібрид соняшнику, ріпаку, сої. Визначено, що важлива роль у підвищенні ефективності вітчизняної аграрної галузі належить селекції та насінництву. Вітчизняна насіннева галузь має потенціал до зростання, який можна реалізувати лише завдяки науковому підходу та спеціалізації у виробництві насіння. Установлено, що існують доволі суттєві відмінності між етапами створення насіння та пріоритетами в державних наукових установах і приватних насінневих компаніях. Розбіжності обумовлені стратегічними планами розвитку та фінансовим механізмом оперативної діяльності. Перспективи полягають у необхідності проведення корінних змін, спрямованих на посилення організаційного й наукового забезпечення галузі, визначення нових пріоритетів розвитку галузі насінництва для створення кінцевого продукту у вигляді селекційної інновації.

Ключові слова: ринок; насіння; олійні культури; сорт; гібрид; оригінатори; виробництво.

Постановка проблеми. Важлива роль у підвищенні ефективності вітчизняної аграрної галузі належить селекції та насінництву. У світі це наукомісткі й динамічні за розвитком галузі, від стану яких залежить успіх сільського господарства країни в цілому. Їм притаманні базисні функції, що визначають продовольчу незалежність держави - створення, збереження й поширення цінних генетичних ресурсів.

Ринок насіння олійних культур в Україні характеризується масштабним виробництвом насіння соняшнику, сої, ріпаку для потреб товарного ринку олійних культур, значними обсягами експортно-імпортних операцій, розвитком інфраструктури та маркетингової діяльності суб'єктів, потужним асортиментом продукції. Вітчизняна селекційно-насінницька наука вже понад 100 років успішно працює над створенням нових сортів, які є важливим фактором підвищення врожайності й поліпшення якості сільськогосподарської продукції. Перехід економіки країни до ринкових відносин істотно вплинув на систему селекції та насінництва. Сьогодні потрібен об'єктивний аналіз її стану для пошуку нових концепцій, принципів і форм організації, підвищення економічної ефективності.

Констатуємо факт домінування світових насінневих компаній над вітчизняними селекційними установами, фірмами в частині асортименту, якості, просування товару на ринку насіння олійних культур. Водночас відбувається поступова втрата ринкової позиції наукових установ на тлі стагнації діяльності відповідних державних органів управління насінневої галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи становлення вітчизняного аграрного ринку закладено в працях відомих учених П. І. Гайдучього, П. Т. Саблука [1], М. Й. Маліка [2], Л. М. Алексєєнка [3]. Аспекти розвитку ринку насіння й сортів представлено в дослідженнях Л. В. Фадєєва [4], О. В. Захарчука [5]. Дослідження зазначених учених зосереджені на теоретичних і методологічних аспектах ринку й певних сег-

ментах аграрного ринку. Проте глобалізація економіки й динамічність трансформаційних процесів неодмінно впливають на національні ринки аграрної продукції і відповідним чином формулюють нові завдання, що потребують адаптації й вирішення. В Україні донедавна практично не велися дослідження у сфері ринку насіння загалом і ринку насіння олійних культур зокрема. Недостатньо розкритими залишаються питання якості вітчизняного насіння, існує проблема інтеграції вітчизняного ринку насіння зі світовими тенденціями у сфері генетики й маркетингу насіння. Важливість теми з точки зору аграрного потенціалу вітчизняної економіки потребує подальших досліджень.

Мета - дослідити і проаналізувати об'єкт на ринку насіння олійних культур.

Виклад основного матеріалу. На ринку насіння олійних культур Україні широко представлені сорти й гібриди соняшнику, сої, ріпаку вітчизняних та зарубіжних компаній [6, с. 55]. Об'єктом на ринку насіння олійних культур виступає насіння сортів та гібридів соняшнику, сої, ріпаку у вигляді селекційної інновації. На сьогодні застосування наукового підходу в цій сфері означає отримання інноваційних рішень і технологій, нових продуктів, що відрізняються від попередньо створених і впроваджених у виробництво, наділених перевагами й відмінностями від аналогів.

Товаром на насінневому ринку є сорт або гібрид. Сорт чи гібрид - ефективний інструмент інтенсифікації сучасного сільськогосподарського виробництва. За рахунок сортозаміни та сортооновлення досягається збільшення урожаю до 30 %. Ринок насіння соняшнику стрімко розвивається. У Державному реєстрі сортів рослин занесено понад 700 сортів і гібридів соняшнику від 80 заявників. При цьому співвідношення іноземних до вітчизняних становить 70 до 30. Насіння соняшнику є найдешевшою компонентою в заходах щодо збільшення врожайності культури, а відтак і на шляху до підвищення економічної ефективності виробництва соняш-

нику. Вітчизняний ринок насіння соняшнику представлений переважно гібридами і значно менше сортами соняшнику вітчизняної та іноземної селекції [7, с. 108-109]. Вітчизняний ринок насіння сої представлений сортами сої вітчизняної та іноземної селекції. У Державному реєстрі сортів рослин занесено понад 180 сортів сої від 40 заявників. При цьому співвідношення іноземних до вітчизняних сортів становить 60 до 40. Окремим питанням у контексті ринку насіння сої є застосування на теренах нашої країни сортів ГМО сої, які займають понад 50 % посівних площ [8, с. 132-133]. Ринок насіння ріпаку є одним із найпотужніших в Україні. Внутрішній ринок насіння ріпаку представлений переважно гібридами й менше сортами ріпаку іноземної і вітчизняної селекції у співвідношенні 80 до 20. У Державному реєстрі сортів рослин занесено близько 300 гібридів і сортів ріпаку від 70 заявників [9, с. 55-56].

Сучасне тлумачення "насіння" вже не обмежується тільки його якісними споживчими характеристиками згідно із затвердженими ДСТУ (вологість, чистота, схожість тощо). Сьогодні насіння - це, у першу чергу, наукомісткий продукт, який пройшов етапи створення на шляху від ідеї до інновації. Насіння - це інновація, що створена на базі певних запитів споживачів шляхом лабораторного методу схрещування та запилення рослин, апробована в умовах, наближених до виробничих, відібрана як найкраща з оптимальним набором затребуваних характеристик у лінійці однорідних рослин, пройшла державну реєстрацію й запатентована.

Насіння - рослинний матеріал, що використовується для сіви, включаючи власне насіння (насінину), плоди, супліддя. Насіння класифікується за такими категоріями: добазове насіння - насіння первинних ланок насінництва, яке використовують для подальшого його розмноження й отримання базового насіння; базове насіння - насіння, отримане від послідовного розмноження добазового насіння; сертифіковане насіння - генерації насіння, отримані від послідовного розмноження базового насіння; гібридне насіння - насіння, отримане від схрещування генетично відмінних рослин [10].

Сорт рослин - окрема група рослин (клон, лінія, гібрид першого покоління, популяція) у рамках нижчого з відомих ботанічних таксонів, яка, незалежно від того, задовольняє цілком чи ні умовам надання охорони [11]. Створення нового сорту ґрунтується на наукових та експериментальних дослідженнях. Очікуваний (передбачуваний) сорт не завжди може стати новим. До створення сорту селекціонер мусить вивчити й підібрати вихідний матеріал, вибрати метод селекції. Наприклад, для поліпшення стійкості соняшнику проти хвороб упродовж трьох років досліджували генотипне різноманіття самозапилювальних ліній за стійкістю проти борошнистої роси, виявляли групи ліній-відновлювачів, фертильності пилку соняшнику з дуже високою стійкістю проти захворювання. Як наслідок такої наполегливої кропіткої роботи, включно з вивченням і використанням результатів оцінки вихідного матеріалу, одержані гібридні комбінації, які поєднують у собі господарсько-цінні показники і стійкість проти 310 і 370 рас *Plasmopara halstedii* Berl [12, с. 571-583].

Сучасні досягнення селекційного процесу мають на меті створення інновацій, тобто комплексних рішень, що перевищують попередні аналоги за показниками врожайності, стійкості до хвороб тощо. Сорт або гібрид, що пройшов реєстрацію і підготовлений до впровадження у виробництво, продається на ринку насіння

олійних культур у супроводі з технологією вирощування, рекомендованими засобами захисту. Лідери насінницької галузі базовим принципом у процесі створення нового сорту або гібриду виділяють попит кінцевого споживача. Конкуренція серед оригінаторів насіння на ринку насіння олійних культур спонукає розглядати кінцевий продукт селекції саме як інновацію, тому що створення сорту чи гібриду, ідентичного минулим досягненням, не знайде кінцеву нішу споживання, а відтак не принесе комерційного успіху.

Як зазначає академік В. Юрчишин, визначальною рисою, характеристикою інновації є закладений у цьому фундаментальному науковому явищі послідовно створюваний потенціал. Будучи осередком і рушієм поступу, він у кожній конкретній інновації набуває сутності та значення науково збагачувальної родзинки, заради якої вона (інновація) покликана до життя. І зробити це таким чином, щоб створити йому обставини, за яких він, умовно кажучи, змушений був би "засвітитися" наявним у ньому створювальним багатством [13, с. 92]. У ситуації із селекційною інновацією "засвітитися", тобто розкрити весь генетично закладений потенціал, спроможна не кожна з них. Успіх досягається через взаємодію сукупності виробничих та ринкових факторів. Однією з особливостей кожної конкретної інновації як індивідуалізованого оригінального наукового явища є її здатність (точніше - закладена у ній потреба) формувати навколо себе сукупність своєрідних важелів і механізмів її науково-прикладного прояву, каналів доведення потенціалу інновації до кожних конкретних потреб, до кожного певного варіанта включення інновації в науково-практичне використання [Там само].

Стосовно насіння це має такий вигляд - новий сорт чи гібрид олійних культур, створений на запит кінцевих виробників та наділений певним спектром вагомих характеристик (олійність, білки, урожайність, стійкість до захворювань), що перевищують попередні досягнення, у практичному виробництві відповідають заявленим параметрам з відхиленням по показниках до 10 %.

Дослідження процесу створення селекційної інновації насіння показало, що, незважаючи на те, який оригінатор (державна або приватна компанія) за формою власності здійснює процес створення селекційної інновації (сорт або гібриду), він має конкретні етапи. Натомість, існують відмінності між етапами створення насіння, пріоритетністю тих чи інших етапів у державних наукових установах і приватних насінневих компаніях. Розбіжності є доволі суттєвими й обумовлені вони, у першу чергу, стратегічними планами розвитку зазначених суб'єктів ринку насіння олійних культур, а по-друге - фінансовим механізмом їх оперативної діяльності. Якщо приватні насінневі компанії працюють на власних коштах або залучають інвестиції на ринку капіталу, то державні наукові установи провадять свою діяльність за рахунок державного бюджету.

Донедавна вітчизняні наукові установи здійснювали наукові дослідження, основною метою яких було створення вихідного селекційного матеріалу, відбір кращих зразків, реєстрація нових сортів і гібридів. Держава визнавала ефективною роботу тих наукових селекційних установ, які реєстрували багато нових сортів і гібридів у Держреєстрі сортів рослин, придатних для поширення в Україні. Такий підхід і світогляд формувалися не одне десятиріччя й був доволі ефективним в умовах закритості вітчизняного насінневого ринку. Діяв механізм закритого циклу: вітчизняні державні науково-селекційні установи створювали сорти й гібриди, а вітчизняні сільськогосподарські виробники й ферме-

ри їх купували для виробництва товарної продукції. Трансформація аграрного ринку зі зміною курсу на ринкову економіку зруйнувала монополію держави на ринку насіння, надавши можливість відкритого доступу до ринку іноземних оригінальних насіння, тим самим створивши умови для вільної конкуренції. Однак витримати конкуренцію й утримати ринкові позиції вдалося не всім вітчизняним селекціонерам. Практично селекційні установи державної форми власності зі своїми багаторічними надбаннями не змогли "перепрограмувати" творчо-селекційну роботу на ринкові рейки.

Основна причина цього явища, на наш погляд, це відмінність стратегії розвитку між вітчизняними та іноземними селекційними установами й компаніями. Вітчизняні селекційні установи, отримуючи фінансування від держави на розвиток селекції, створювали насіння на основі банку даних установ з метою створити новий сорт або гібрид і передати його в обумовлений термін згідно з програмою фінансування на Держсортвипробування. Метою створення сортів і гібридів іноземних селекційних компаній є отримання прибутку від упровадження нових сортів і гібридів. Згодом поширилася тенденція до обміну досвідом у вигляді створення сумісних сортів між декількома вітчизняними установами або із залученням іноземних фірм. Сучасний механізм функціонування ринку насіння олійних культур характеризується співіснуванням суб'єктів у різних сегментах попиту покупців. Насіння вітчизняних селекційних установ позиціонується на ринку насіння як найбільш адаптоване для конкретних територіальних умов виробництва, має невисоку ціну і за основними параметрами є досить привабливим товаром для фермерських господарств, невеликих сільськогосподарських підприємств з невисокою фінансовою стійкістю. Насіння від іноземних компаній представлено на ринку як зарекомендований світовий бренд, створений на запити покупців з урахуванням поточних змін клімату, має високу ціну й технологічний супровід. Порівняльний аналіз етапів створення сорту, гібриду в державній установі та приватних насінневих компаніях показав перевищення ефективності механізму у приватному секторі. Це відбивається на кінцевих результатах від продажів нових сортів і гібридів, рівні прибутку й окупності витрат.

Фактором, що стримує попит на ринку насіння олійних культур, є стан його інфраструктури. Попит на ринку насіння олійних культур формується аграрними підприємствами різної форми власності. Сьогодні конкуренція із сфери виробництва переміщується у сферу наукових і дослідно-конструкторських робіт, інформатики. Головними джерелами конкурентних переваг окремих підприємств стали здатність до нововведень, а на макроекономічному рівні - стимул до інвестування в інноваційний розвиток. Нові техніка і технологія запроваджуються для того, щоб скоротити час, потрібний для розробки нової продукції, поліпшити її якість, підвищити гнучкість виробництва. Тому на виробництві дедалі більшого значення набувають підвищення якості продукції, розширення сервісного обслуговування, надання додаткових послуг споживачам. "Конкуренція на основі якості - це більш високий її рівень, оскільки комбінації споживчої вартості в товарі є більш різноманітними, на відміну від варіації його вартості" [14, с. 360]. Сорт виступає ключовим фактором підвищення конкурентоздатності аграрних підприємств, а районований сорт - є шляхом до отримання високого урожаю. На цьому наголошує академік НААН В. Петриченко: "Через нераціональне розміщення посівів тих чи інших сортів сої (і вітчизняних, і зарубіжних) ми цього року

втратили майже 300 тис. т соєвих бобів вартістю в цілому майже 2 млрд грн при цьому раціональне розміщення - це не те, що вимагає додаткових ресурсів" [15, с. 43-44].

Висновки

Беззаперечним є твердження про пряму залежність між розвитком товарного і насінневого ринку й наслідуювання тенденцій функціонування ринку продовольчого насіння від насінневого ринку [16, с. 19]. Ринок насіння олійних культур визначає не тільки рівень потенційної урожайності товарного насіння, а й окреслює можливість використання товарного насіння за основними напрямками споживання. У свою чергу, товарний ринок формує попит на асортимент сортів і гібридів, висуває нові вимоги до якості насінневого матеріалу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аграрна реформа в Україні / [П. І. Гайдучський, П. Т. Саблук, Ю. О. Лупенко та ін.] ; [за ред. П. І. Гайдучького]. - К. : ННЦ ІАЕ, 2005. - 424 с.
2. Малік М. Й. Інститути та інституції у розвитку аграрної сфери економіки / М. Й. Малік, О. Г. Шпикуляк // Економіка АПК. - 2011. - № 7. - С. 169-176.
3. Алексєєнко Л. М. Ринок фінансового капіталу: становлення, проблеми, перспективи розвитку : [монографія] / Л. М. Алексєєнко. - Тернопіль : Вид. буд-к "Максимум", Економічна думка, 2004. - 424 с.
4. Фадєєв Л. В. Продавати или перерабатывать? / Л. В. Фадєєв // Agroone. - 2016. - № 7 (9). - С. 20-24.
5. Захарчук О. В. Формування та розвиток ринку сортів рослин (теорія, методологія та практика) : дис. ... доктора екон. наук / О. В. Захарчук. - К. : ІАЕ, 2009. - 486 с.
6. Chekhov S. Functioning of the market of soybean in Ukraine / S. Chekhov // Економіка і регіон. Науковий вісник Полтавського національного технічного університету ім. Ю. Кондратюка "Економіка і регіон". - № 4 (53). - Полтава, 2015. - С. 55-60.
7. Чехов С. А. Функціонування ринку сортів і гібридів соянишки в Україні / С. А. Чехов // Економічний простір. - 2015. - № 103. - С. 105-117.
8. Чехов С. А. Аналіз пропозиції на вітчизняному ринку сої / С. А. Чехов // Економічний простір. - 2016. - № 106. - С. 127-134.
9. Чехов С. А. Аналіз пропозиції на вітчизняному ринку ріпаку / С. А. Чехов // Економічний дискурс. - 2016. - № 1. - С. 51-60.
10. Закону України "Про насіння і садивний матеріал" // Відомості Верховної Ради України. - 2003. - № 13. - Ст. 92; 2005. - № 17-19. - Ст. 267; 2010. - № 9. - Ст. 76; 2013. - № 42. - Ст. 585; 2014. - № 6-7. - Ст. 80; 2016. - № 4. - Ст. 39.
11. Про охорону прав на сорти рослин : Закон України від 17 січня 2002 р. № 2986 // Відомості Верховної Ради України. - 2002. - № 23. - Ст. 163. - С. 163.
12. Онегіна В. М. Складові продовольчої безпеки та державне регулювання аграрного сектора / В. М. Онегіна // Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. пр. ; Дніпропетровський нац. ун-т. - Дніпропетровськ, 2004. - Вип. 189, т. 2. - С. 571-583.
13. Юрчишин В. В. Інноваційні аспекти еволюції економічної науки / В. В. Юрчишин // Економіка АПК. - 2012. - № 1. - С. 90-99.
14. Барр Р. Политическая экономия : в 2-х тт. / Р. Барр ; [пер. с фр.]. - М. : Международные отношения, 1995. - Т. 1. - 608 с.
15. Мізерна Н. Соя: сьогоднішня - майбутня / Н. Мізерна, А. Носуля // Пропозиція. Спецвипуск. - 2016. - С. 40-42.
16. Северина Е. Предпочтения сельхозпроизводителей Украины остаются неизменными - семена высокого качества / Е. Северина // АПК-информ. - 2015. - № 8. - С. 14-19.

Чехов Сергей,

кандидат экономических наук, старший научный сотрудник,
директор опытной станции эфиромасличных и малораспространенных сельскохозяйственных культур
Национальной академии аграрных наук Украины, г. Запорожье

СЕМЕНА МАСЛИЧНЫХ КУЛЬТУР КАК ОБЪЕКТ НА АГРАРНОМ РЫНКЕ

В статье рассмотрены и проанализированы объект рынка семян масличных культур, которым является сорт и гибрид подсолнечника, рапса, сои. Определено, что важная роль в повышении эффективности отечественной аграрной отрасли принадлежит селекции и семеноводству. Отечественная семенная отрасль имеет потенциал к росту, который можно реализовать только благодаря научному подходу и специализации в производстве семян. Установлено, что существуют довольно существенные различия между этапами создания семян и приоритетами в государственных научных учреждениях и частных семенных компаниях. Различия обусловлены стратегическими планами развития и финансовым механизмом оперативной деятельности. Перспективы заключаются в необходимости проведения коренных изменений, направленных на усиление организационного и научного обеспечения отрасли, определение новых приоритетов развития отрасли семеноводства для создания конечного продукта в виде селекционной инновации.

Ключевые слова: рынок; семена; масличные культуры; сорт; гибрид; оригинаторы; производство.

Chekhov Sergey,

candidate of economic sciences, senior researcher,
head of Experimental Station of Rare and Aromatic Crops NAAS, Zaporizhzhia

SEEDS OF OILSEEDS, AS AN OBJECT IN THE AGRARIAN MARKET

The article examines and analyzes the market of oilseeds, which is a variety and a hybrid of sunflower, rape, soybean. It is determined that selection and seed production play an important role in improving the efficiency of the domestic agrarian sector. The domestic seed industry has the potential for growth, which can be realized only through a scientific approach and specialization in the production of seeds. It is established that there are quite significant differences between the stages of seed creation and priorities in state scientific institutions and private seed companies. Differences are due to strategic development plans and the financial mechanism of operational activities. Prospects are the need for fundamental changes aimed at strengthening the organizational and scientific provision of the industry, identifying new priorities for the development of the seed industry to create the final product in the form of selection innovation.

Key words: market; seeds; oilseeds; variety; hybrid; originators; production.

REFERENCES

1. Gaiduckiy, P.I. & Sabluk, P.T. & Lupenko, Y.O. and others (2005). Agrarian Reform in Ukraine. NSC IAE, Kyiv, 424 p. (ukr).
2. Malik, M.Y. & Spilulyak, O.G. (2011). Institutes and institutions in the development of the agrarian sector of the economy. [Instituty ta institutsiy u rozvitku agrarnoi sfery ekonomiky]. *Economy of agroindustrial complex*. 7: 169-176 (ukr).
3. Alekseenko, L.M. (2004). The market of financial capital: formation, problems, prospects of development. [Instituty ta institutsiy u rozvitku agrarnoi sfery ekonomiky]. *Ekonomichna Dumka*, Ternopil, 424 p. (ukr).
4. Fadeev, L.V. (2006). Sell or process? [Prodavat ily pererabativat?]. *Agroone*, 7 (9): 20-24 (ukr).
5. Zakharchuk, O. (2009). Theoretical-methodological and practical bases of functioning of the market of plant varieties [Teoretiko-metodologichni i praktichni zasady funkcionuvannya rynku sortiv roslyn]. *Alef Publishing House*. Kiev, 390 p. (ukr).
6. Chekhov, S. (2015). Functioning of the market of soybeans in Ukraine. [Functionuvannya rinku soi v Ukrainy]. *Economy and region. Scientific Bulletin of Poltava National Technical University. Y. Kondratyuk*. No. 4 (53): 55-60 (ukr).
7. Chekhov, S.A. (2015). Operation of the market for varieties and hybrids of sunflower in Ukraine. [Functionuvannya rynku sortiv i gibridiv sonyashniku v Ukrainy]. *Economicnyy prostir*. No. 103: 105-117 (ukr).
8. Chekhov, S.A. (2016). Analysis of the offer on the domestic soybean market. [Analis propozitsii na vitchiznyanomu rynku rinku soi]. *Economicnyy prostir*. No. 106: 127-134 (ukr).
9. Chekhov, S.A. (2016). Analysis of supply on the domestic market of rapeseed [Analis propozitsii na vitchiznyanomu rynku rinku rapaku]. *Economicnyy dyskurs*. No. 1: 51-60 (ukr).
10. On Seeds and Planting Material. Law of Ukraine (2003) Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, No. 13, Article 92, 2005, No. 17-19, Art. 267, 2010, No. 9, p.76, 2013, No. 42, p.585, 2014, No. 6-7, st80, 2016, No. 4, Art. 39.
11. On Protection of Rights to Plant Varieties. Law of Ukraine № 2986 (2002). Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. No. 23, Art. 163., p. 163.
12. Onegina, V.M. (2004). Ingredients of food safety and state regulation of agrarian sector [Skладovy prodovolchoi bezpeki ta dershavne reguluyuvannya agrarnogo sektora]. *Economics: problems of theory and practice*: Issue 189, vol. 2: 571-583 (ukr).
13. Yurchyshyn, V.V. (2012). Innovative aspects of the evolution of economic science [Inovatsiynyy aspekty evolyutsii ekonomichnoi nauky]. *Economy of the agroindustrial complex*. No. 1: 90-99 (ukr).
14. Barr, R. (1995). Political economy [translat.]. Vol.1. *International relations*, Moscow, 608 p. (rus).
15. Mizernaya, N. (2016). Soya: present - future. [Soya: syogodennyya - maibutne]. *Special Issue of the Proposition Magazine*. pp. 40-42 (ukr).
16. Severina, E. (2015). Preferences of agricultural producers in Ukraine remain unchanged - high quality seeds [Predpochteniyya selhozproizvoditeley Ukrainy ostautsya neizmennimi - semena vysokogo kachestva]. *APK-inform*. No. 8: 14-19 (rus).

© Чехов Сергей

Надійшла до редакції 04.12.2017